

Всеукраїнська наукова конференція

«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»

29 квітня 2025 року
М.Одеса

Міністерство освіти та науки України

**Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського**

**Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка**

**Відділ історії козацтва на півдні України
Науково-дослідного інституту козацтва при Інституті
історії України НАН
України**

Одеський національний морський університет

Одеський національний художній музей

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2025

Рекомендовано до друку кафедрою історії України
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 11 від 18 червня 2025 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 17 від 26 червня 2025 р.

Редакційна колегія:

К.і. н., доцент Сєкерська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*
Лаборант кафедри історії України Яковлєва Д. Є. (Одеса) –
відповідальний секретар

Д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)

Д. і. н. Бруяко І. В. (Одеса)

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка
наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної
історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та
археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та
здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній
конференції «**Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень**»,
яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх,
хто цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти: д. і. н., професор Гончарук Т. Г.
д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

З ІСТОРІЇ ОДЕСЬКОГО НІМЕЦЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ (1934–1938) <i>Левченко Валерій</i>	9
---	---

ШКІЛЬНА ОСВІТА ОДЕЩИНИ В 1944 Р. <i>Осипенко Олександр</i>	18
---	----

СЕКЦІЙНІ ЗАСІДАННЯ

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЦЕРКОВНО-ПАРАФІЯЛЬНИХ ШКОЛАХ ХЕРСОНСЬКОЇ ЄПАРХІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ. <i>Артюх Ірина</i>	23
--	----

ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ 1932-1933 РОКІВ: НА МАТЕРІАЛАХ ОДЕЩИНИ <i>Ахмедова Айна, Діанова Наталія</i>	30
---	----

ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА ЩОДО ІСТОРІЇ ОСВІТИ І НАУКИ В ОДЕСІ ПЕРІОДУ НІМЕЦЬКО-РУМУНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ 1941–1944 РР. У ФОНДАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ <i>Барабаш Владислав, Левченко Валерій</i>	38
--	----

ВІДГОМОН УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917 Р.) НА ДАЛЕКОМУ СХОДІ ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМ <i>Бережна Валерія, Савченко Віктор</i>	47
---	----

ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ПІЧНИХ КАХЕЛЬ ЗА ЗОБРАЖЕННЯМИ НА ПРИКЛАДІ АРХЕОЛОГІЧНОГО МАТЕРІАЛУ РАННЬОМОДЕРНОЇ ПОЛТАВИ <i>Березанський Антон, Коваленко Оксана</i>	54
--	----

ДАНІ ПРО ПІВНІЧНЕ ПРИЧОРНОМОР'Я В «ГЕОГРАФІЇ» СТРАБОНА <i>Єрмакова Валерія, Водько Владислав</i>	59
---	----

Осипенко Олександр, кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри – професор кафедри соціальних та гуманітарних дисциплін
Одеський національний морський університет

м. Одеса

УДК 373.091 (477.74) (091)

ШКІЛЬНА ОСВІТА ОДЕЩИНИ В 1944 Р.

Анотація. В даній статті розглянуто становище шкільної освіти Одещини після звільнення зазначеної території від німецько-румунських окупантів весною 1944 р. Також проаналізовано загальний стан шкіл Південно-Західної України та кількісний склад педагогічного персоналу освітніх установ, їх наповненість учнівським контингентом, а також освітню компоненту навчального процесу.

Ключові слова: шкільна освіта, повоєнна освіта, заклади середньої освіти, зміст шкільної освіти, шкільні заклади.

Питання освіти завжди було, є і буде відігравати важливу роль в становленні та розвитку держави. Саме шкільна освіта повинна закласти фундамент у вихованні майбутнього громадянина України, особливо у час війни РФ проти України. Одним із прикладів налагодження освітнього процесу у звільнених українських землях від німецько-румунських окупантів можна розглянути радянську практику відновлення шкільної освіти на деокупованих територіях.

Історіографічний огляд піднятого нами питання становлять напрацювання Мельниченка В. М., Шамрая О. Г. [1], Юрчука В. І. [2], Шевченка Л. Д. [3], Гриценко М. С. [4], Березівська Л. Д. [5].

Аналізуючи історіографію піднятого нами питання, можна констатувати, що на науковій ниві залишається ще чимало історичних прогалин, які чекають свого часу та свого дослідника.

Ми ж у нашому скромному дослідженні спробуємо частково заповнити відповідну прогалину, дослідивши освітні процеси в школах Одещини після звільнення зазначеної території від німецько-румунських окупантів в 1944 рр.

Загальновідомими фактами є те, що внаслідок Другої світової війни та окупації територій, економічний потенціал України зазнав колосальних матеріальних втрат, адже війна територією України прокотилася двічі: перший раз, коли війська Вермахту наступали, переслідуючи радянську армію, та другий раз, коли німецькі війська опинилися вже в протилежній ситуації, відступаючи під тиском радянських військ.

За підрахунками Надзвичайної державної комісії під час воєнних дій та гітлерівської окупації на території республіки було зруйновано 16 тис. промислових підприємств, 27 910 колгоспів, 872 радгоспи, 1300 МТС, 882 шахти Донецького вугільного басейну, виведено з ладу 10 магістральних залізниць, вивезено до Німеччини 3,9 млн голів рогатої худоби, мільйони тонн зерна, на руїни перетворено 714 міст і селищ міського типу, понад 28 тис. сіл України (понад 250 із них зазнали долі білоруської Хатині), 16,5 тис. промислових підприємств, 18 тис. лікувальних установ, майже 33 тис. колгоспів, радгоспів, МТС. В Україні залишилося лише 19% довоєнної кількості промислових підприємств. Загальна сума економічних збитків України становила 285 млрд. крб. [6, с. 353].

Упродовж війни в республіці було зруйновано понад 20 тис. шкіл, відновлення освітньої системи здійснювалося в умовах руїни, величезної кількості безпритульних дітей, дефіциту вчительських кадрів. На початку 1945-1946 навчального року відкрилося 30 512 шкіл, в яких навчалися 1,851 тис учнів [7].

У звіті про підсумки роботи шкіл в 1943-1944 навчальному році та про підготовку шкіл до нового навчального року зазначено, що до окупації в Одеській області нараховувалося 1415 шкіл, в яких навчалася 266 тис 486 дітей, в цих школах працювало 9 тис 419 вчителів. Також функціонувало три педагогічних училища, в яких велась підготовка 1 тис. 300 студентів. Так за час окупації було зруйновано 179 шкільних приміщень та майже все шкільне майно було розграбовано [8, арк. арк. 1].

За короткий проміжок часу вдалося більш менш відновити приміщення освітніх закладів, що дало можливість забезпечити навчальний процес.

Що саме цікавіше, радянська влада не забула і про присадибні ділянки, які були закріплені за школами. Згідно зазначеного звіту за допомогою колгоспів ці ділянки було засіяно. Загалом, у підпорядкування шкіл було виділено 1582, 5 гектарів землі, на якій переважно вирощували городні культури та частково було відведено під ячмінь та просо [8, арк. арк. 1].

Також було відновлено діяльність педагогічних училищ – так в Одеському педучилищі навчалось – 95 людей, в Першотравневому – 224 людини та Балтському – 117 людей. До того ж ці навчальні заклади проводили новий набір слухачів за планами донабрати по 180 людей в кожний вищезазначений навчальний заклад [8, арк. 4].

Не встигли звільнити південно-західні землі від румунсько-німецьких окупантів, як шкільних учителів зобов'язали вивчити книгу Сталіна «Про велику Вітчизняну війну Радянського Союзу».

За короткий проміжок часу місцевим органам влади вдалося відновити діяльність 1 тисячі 242 шкільних установ, в яких до навчального процесу приступили 153 тис 460 дітей, та відновили роботу 5 тис 839 вчителів [8, арк. 2].

Вже 14 жовтня 1944 р. завідувач відділом шкіл Одеського обласного комітету комуністичної партії (більшовиків) України отримав розпорядження з проханням організувати з практичних робітників шкіл, наукових робітників педагогічних та учительських інститутів групи рецензентів для перегляду та рецензування підручників для початкової школи наступних авторів: Н.А. Забіла та М.А. Пригара – «Читанка» для першого класу; Г.Ю. Горбунцова – «Читанка» для другого класу; М. Миронов – «Літературна читанка» для третього класу; С. Чавдаров – «Українська мова» підручник для першого класу. Як рекомендація пропонувалося залучити до роботи по рецензуванню цих підручників найбільш досвідчених учителів, шкільних інспекторів та робітників інституту удосконалення кваліфікації учителів [9, арк. 4].

Уже в зверненні до місцевого відділу шкіл №13-229 від 15 грудня 1944 р. останнім було запропоновано надіслати до центральних органів влади матеріали про підсумки навчання і виховання дітей в першому півріччі 1944-1945 навчального року. Зокрема в даному звіті вимагалось висвітити наступні питання:

1. Стан успішності та якості знань учнів української та російської мов та літератури, з історії, географії, математики, фізики, хімії та військового навчання;
2. Стан дисципліни в школах та втілення в життя «Правил для учнів»;
3. Контроль за роботою учителя. Допомога учителя в підвищенні їх кваліфікації ідейно-політичного рівня;
4. Здійснення закону про загальне обов'язкове навчання і зокрема охоплення школою дітей 7 років. Охоплення школою дітей-сиріт та дітей фронтовиків;
5. Та матеріально-побутові умови вчителів [9, арк. 5].

Таким чином, деокупувавши південно-західні території України радянське керівництво розвернуло широку кампанію по відновленню та налагодженню діяльності шкільних установ. За короткий проміжок часу місцевим органам влади за підтримки місцевого населення вдалося відновити шкільні заклади освіти та частково забезпечити їхнє матеріально технічне забезпечення. Розуміючи яку роль в освітньому процесі відведена роль вчителя, паралельно було поновлено діяльність трьох педагогічних училищ, які активно приступили до підготовки кадрів для шкіл Одещини.

Список використаних джерел

1. Мельниченко В. М. Культурно-освітня сфера українського повоєнного села (1943-1950 рр.) : монографія / В.М. Мельниченко, О. Г. Шамрай. – Черкаси, 2009. 159 с.
2. Юрчук В. І. Культурне життя в Україні у повоєнні роки: світло й тіні / В. І. Юрчук. – К., 1995. 402 с
3. Шевченко Л. Д. Культурно-ідеологічні процеси в Україні у 40-50 рр. / Л. Д. Шевченко // Український історичний журнал. – 1992. - № 7 – 8. - С. 42-58.

4. Гриценко М.С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917 – 1965). К., 1966. 260 с.
5. Березівська Л. Д. Реформування загальної середньої освіти в Україні у XX столітті крізь призму джерелознавства : наук.-допом. бібліогр. показч. / Л. Д. Березівська ; НАПН України, Від-ня заг. педагогіки та філософії освіти, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 251 с.
6. Історія України В.Ф. Верстюк, О.В. Гарань, О.І. Гуржій та ін.; під ред. В.А. Смолія. – К., «Альтернатива», 2002. 427 с.
7. http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=serednja_osvita_v_ukrajini_serednja_osvita_v_ursr_vid_drugoji_svitovoji_vijny_do_rujn_atsiji_srsr
8. Державний архів Одеської області (далі ДАОО) Ф. 2, оп. 2, спр. 155, 16 арк.
9. ДАОО. Ф. 2, оп. 2, спр. 154, 5 арк.

Osypenko Oleksandr, PhD (History),
Associate Professor, Head of the Department
of Social and Humanitarian Disciplines
Odesa National Maritime University

Odesa

SCHOOL EDUCATION IN THE ODESA REGION IN 1944

Abstract. *This article examines the state of school education in the Odesa region after the liberation of this territory from German-Romanian occupation in the spring of 1944. It also analyzes the general condition of schools in Southwestern Ukraine, the numerical composition of the teaching staff in educational institutions, student enrollment levels, and the educational component of the learning process.*

Key words: *school education, postwar education, secondary education institutions, content of school education, school facilities.*

Електронне наукове видання

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції **«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»**, яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Матеріали подано в авторській редакції

Макетування: Яковлєва Д. Є.

Дизайн обкладинки: Засоба К. І.